
Orjinal Bir Şair: Edirneli Nazmî ve Dîvân'ına Yeni Bakışlar

Dr. M. Fatih KÖKSAL

*Cumhuriyet Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi*

Özet: Mecma' u'n-nezâ'ir'in derleyicisi Edirneli Nazmî, bu hacimli nazire mecmuasıyla beraber adına Türkî-i Basît denilen sade şiirleriyle tanınmıştır. Ancak onun bütün sanat hünerlerini, farklılık ve orijinalitesini ortaya koyduğu ve kendisini klâsik şiirimize mensup diğer şairlerin hepsinden ayıran bir konuma yerleştiren eseri, 643 varaklık hacmiyle türünün edebiyatımızdaki en hacimli örneği olan Dîvân'ıdır. Ne var ki birçok orijinallik ve farklılıkları bünyesinde barındıran bu eserin bilim çevrelerince lâyıkıyla tanındığını söyleyemeyiz. Nazmî Dîvânı, bu hacimce büyüklüğünün yanı sıra, tertip şekli, vezindeki yenilikler, kelime oyunları ve edebî sanatlar bakımından da son derece orijinal ve ilginç bir eserdir. Bu makale, Edirneli Nazmî Dîvân'ındaki bu yenilikleri ve orijinaliteyi tanıtmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Edirneli Nazmî, dîvân, aruz vezni, Türkî-i Basît, Dîvân şiiri, Klâsik edebiyat

---

Giriş

Edirneli Nazmî, Türk edebiyatının en hacimli eserlerinden ikisinin sahibi olan bir 16. yüzyıl şairidir. Bunlardan biri 14., 15. ve 16. yüzyılda yaşamış 360 kadar şairin 5000'in üzerinde şiirini / naziresini barındıran ve Türk edebiyatının en büyük nazire mecmuaları arasında bulunan Mecma' u'n-nezâ'ir, öteki ise gerek şuarâ tezkirelerinde, gerekse Nazmî'den bahseden

eski-yeni türlü çalışmalarda Mecma' u' n-nezâ' ir kadar yer verilmemiş, bir anlamda Mecma' u' n-nezâ' ir'in gölgesinde kalmış Dîvân' ıdır. Ne var ki Edirneli Nazmî' nin kendisi gibi Dîvân' ı üzerinde de bugüne kadar lâyıkıyla çalışılmış ve eserin önemi nispetinde değerlendirilmiş olduğunu söyleyemeyiz¹. Mecma' u' n-nezâ' ir, tarafımızdan doktora tezi olarak hazırlanmıştır (Köksal, 2001). Bu yazının konusunu ise, tezkire yazarlarına göre ona asıl ününü kazandıran bu nazîreler mecmuası değil, daha çok "Türkî-i Basît" ile yazılmış şiiirleriyle tanınan "Dîvân" ı oluşturmaktadır.

Edirneli Nazmî' nin Dîvân' ı, 643 varak tutarındaki cesametiyle Türk diliyle kaleme alınmış en hacimli dîvândır. Bu eserin tam olan yegâne nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 920 numarada kayıtlıdır (Eserin yine İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 1636' da ve Bursa Bölge Yazmalar Kütüphanesi 675 numarada birer nüshası bulunmakla beraber bunlar esas nüshaya göre hacimce pek küçük ve muhtasar yazmalardır). İlk defa Köprülüzâde Mehmed Fuad' ın İstanbul' da bir kitapçıda görerek 1926' da İstanbul Dârülfünûnu' na satın aldığı bu eser, yine Köprülü tarafından tanıtılmıştır (Köprülü, 1928). Köprülü, bu eserinde, "Millî Edebiyat Cereyanı" nın başlangıcı, ilk temsilcileri ve tarihî seyrini anlattıktan ve Edirneli Nazmî' nin hayatı, Mecma' u' n-nezâ' ir ve Dîvân hakkında bir takım bilgiler verdikten sonra, Türkî-i Basît' le yazılmış 56' sı müfred olmak üzere muhtelif nazım şekillerinde yazılmış toplam 341 şiiiri nakletmiştir. Köprülü' nün söz konusu eserinden bu yana, Atsız' ın on altı sayfalık risalesi (Atsız, 1934)² ve birkaç yıl önce tamamlanmış bir doktora tezinden (Avşar, 1998) başka, eser üzerinde kayda değer bir çalışma yapılmamıştır. Köprülü ve Atsız' ın söz konusu eserlerinde Nazmî Dîvânı sadece "Türkî-i Basît cereyanı"³ cephesinden ele alınmıştır. Halbuki yazımızda da görüleceği gibi Edirneli Nazmî Dîvânı, Türkî-i Basît' le yazılan şiiirlerden kaynaklanan değerinin yanı sıra, sadece muazzam hacmiyle değil, başka bakımlardan da son derece önemli, farklı ve tamamen orijinal bir eserdir. Ancak, bu değerli eser bilim çevrelerince bile sadece Türkî-i Basît ile yazılmış şiiirleri dolayısıyla bilinmekte ve lâyıkıyla tanınmamaktadır. Sadece büyüklüğü ile bile dikkatleri çekmesi gereken bir eser olmasına rağmen ilgisiz kalınmasına bir sebep aramak gerekirse, Köprülü' nün Edirneli Nazmî ve eseri hakkında beyan ettiği menfî kanaatlerin bunda önemli rol oynadığı söyleyenebilir. Köprülü (1928: 67), Nazmî' nin çok yazdığı için en müptezel mazmunları, en bayağı nasihatleri yüzlerce, binlerce defa tekrar eden "o devrin dördüncü, beşinci derecede şairlerinden" ve ese-

rinin de “ihtiva ettiği tarihler itibariyle alelâde bir vesîka kıymetini hâiz” olduğunu ifade etmektedir⁴. Yine ona göre, içinde “kukla” kelimesi geçen bir beyit sayesinde on altıncı asırda Türklerde “kukla” oynatıldığı bilgisine sahip olmamız eseri değerli kılan bir diğer özelliktir. Yine aynı eserde Köprülü, “Bize göre Nazmî'nin yegâne meziyeti ‘Türkî-i Basît’ ile, yani yabancı terkiplerden ve imkân derecesinde yabancı kelimelerden ârî olarak sâde Türkçe ile bir takım şiiirler yazmış olmasıdır.” demektedir (1928: 67). Onun, Nazmî Dîvânı'ndaki onca farklılık ve yeniliği neden değerlendirmedeği konusu bir tarafa, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi “Dîvân” a ilim adamları ve araştırmacıların yeterince yönelmemelerindeki en önemli etken, bizce, Köprülü'nün bu eserin sadece Türkî-i Basît cereyanıyla yazılmış manzumeler dolayısıyla bir önemi bulunduğu yolundaki görüşü olmuştur⁵.

Bu girişten sonra, Edirneli Nazmî Dîvânı'nı -Türkî-i Basît şiiirleri dışında farklı ve önemli kılan noktaları ele alacağız. Ancak Türk edebiyatının en hacimli dîvânı olarak bilinen Nazmî Dîvânı üzerine yapılan yukarıda zikrettiğimiz üç çalışmada da bulunmadığı için öncelikle söz konusunu yazmanın nüsha tavsifini vermek gerekir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 920 numarada kayıtlı bulunan eser, 350x210; 280x100 mm. ölçüsünde, her sayfada ortalama 40 satırlı, 643 varakta, aharlı kâğıda Hicrî 962 (1554/55) yılında yazılmıştır. Kahverengi meşin, şemseli, köşebentli bir cildi vardır. Şiiirleri siyah, başlıkları surh (kırmızı) mürekkeple yazılan eserin 1a yüzünde Edirneli Nazmî'nin Hasan Çelebi Tezkiresi'nden aktarılan biyografisi bulunmaktadır. Müstensih ise belli değildir⁶.

Edirneli Nazmî Dîvânı'nı birçok bakımdan orijinal ve bunun için de önemli kılan özellikleri; “büyüklüğü”, “tertip şekli”, “vezindeki orijinallikleri” ile “kelime ve şekil oyunları” olarak dört ana başlık altında değerlendirmek mümkündür.

Devâsâ Bir Dîvân

Edirneli Nazmî Dîvânı, nüsha tavsifinde de belirttiğimiz gibi 643 varak tutarındadır. Her sayfanın ortalama 42 satırdan oluştuğunu göz önüne aldığımızda -Uzun şiiir başlıklarını çıkarırsak ortalama her sayfanın 35-36 beyitten oluştuğunu söyleyebiliriz- yaklaşık 46 bin beyte tekabül eden bir miktar karşımıza çıkar. Oldukça önemli bir yekûn tutan sayfa kenarlarına yazılı şiiirler de hesaba katıldığında eserin 50 bin beyit civarında olduğunu söylemek mümkündür.

Beyit sayısı olarak böyle yüksek bir tutara sahip Dîvân'da yer alan nazım şekilleri, "sayı itibarıyla" neredeyse bütün nazım şekilleriyle ilgili mevcut bilgileri değiştirecek miktardadır. Nazım şekilleri üzerine ister makale, ister müstakil kitap olarak, isterse yüksek lisans veya doktora tez çalışması hâlinde olsun yapılan -bizim görebildiğimiz- çalışmalarda Nazmî Dîvânı değerlendirilmemiştir. Burada, yukarıda sebebiyle birlikte ısrarla üzerinde durduğumuz "eserin tanınmaması veya yeterince tanıtılmaması" meselesinin arz ettiği önem ortaya çıkmaktadır. Nazım şekillerini işleyen bu çalışmalarda Nazmî Dîvânı ele alınsaydı, birçok nazım şeklinin en çok hangi şairler tarafından kaleme alındığı hususundaki bilgiler, daha sağlıklı ve doğru olarak karşımıza çıkacaktı. Meselâ Türk edebiyatında en çok gazel yazan şairin 2800 gazeliyle Muhibbî değil, bunun yaklaşık üç katına yakın bir sayıyla Nazmî olduğu ortaya çıkacaktı. Nazmî Dîvânı'na göz atıldığında kezâ hemen her türlü musammat, kıt'a ve müstezâdda da benzer bir manzarayla karşılaşılacağı âşikârdır. Söz gelimi, en çok murabba' yazan şairler arasında 30 murabba' ile Muhibbî ve 26'şar murabba' ile Hayretî ve Yahyâ Bey gösterilirken (*İpekten, 1985: 112*) Nazmî Dîvânı'ndaki murabba sayısı 516'dır. Muhammes nazım şeklinde de Nazmî'nin en önde olduğunu görmekteyiz. Bu durum sırasıyla, müsebba', mütessa' ve mu'aşşerde de hemen hemen aynıdır. Sadece müseddes ve müsemmen sayısında geri kalan Nazmî, yazdığı 5 tercî'-i bend ve 9 terkîb-i bend ile bu nazım şekillerinde de en ön saftaki şairler arasında yer almaktadır. Nazmî Dîvânı'ndaki toplam 8976 şiirin nazım şekillerine göre dağılımı şöyledir:⁷.

Gazel:	7777	Müseddes:	10
Murabba':	516	Terkîb-i bend:	9
Kıt'a:	335	Mu'aşşer:	7
Müfred:	193	Tercî'-i bend:	5
Muhammes:	56	Mütessa':	5
Müstezâd:	23	Müsebba':	5
Kasîde:	16	Müsemmen:	4
Mesnevî:	13	Tahmîs:	2

Kendine Özgü Bir Dîvân Tertibi

Nazmî Dîvânı'nın üzerinde durmaya değer bir vasfı da tertip şeklidir. Köprülü eserin tertip şekli hakkında kısa bir malûmat vermişse de, bu bilgiyi detaylandırmak gerektiği kanaatindeyiz. Dîvân'daki manzumeler şu şekilde tasnif ve tertip edilmiştir:

1. Kasîdeler, terkîb-i bend ve tercî'-i bendler: Nazmî Dîvânı, klâsik dîvânlar gibi başlar. Eserin ilk şiiri bir "tevhid"dir. Sonra bir "na't", "Kasîde-i Şütür ü Hücre" başlıklı bir kasîde, takiben kimisi 100 beyte kadar varan uzunluğuyla 6 "mev'ize", "terkîb-i bend" ve "tercî'-i bend"ler, Kanunî'ye yazılmış 6 kasîde, biri Sultan Mustafa, öteki şair Ârifî için terkîb-i bend şeklinde yazılmış birer mersiye ile bu ilk bölüm sona ermektedir.

2. Gazeller, musammatlar ve müstezâdlar: Dîvân'ında Nazmî, bütün yenilik, farklılık, orijinallik ve hünerlerini, belki bunların hepsini de kapsayacak bir kelimeyle ifade etmek gerekirse bütün "arayışlar"ını 19b sayfasında "Gazeliyyât" başlığı ile başlayan ve tam 591 varak sürecek olan bölümde gösterir. Bu bölümde manzumeler, diğer dîvânlarda olduğu gibi elifbâya göre sıralanmıştır. Farklılık, her harfle kafiyelenmiş manzumelerin ayrıca kendi içinde vezinlere göre de bir sıra takip edecek şekilde gruplandırılmış olmasındadır. Bu bölümdeki manzumeler sırayla; gazeller, bend sayıları küçükten büyüğe doğru olmak üzere musammatlar ve nihayet müstezâdlar hâlinde dizilmektedir.

3. Müfredler, mesnevîler ve kıt'alar: 610b yüzünden başlayıp Dîvân'ın sonuna kadar süren bu kısım, yukarıda tamamının adet olarak dökümünü verdiğimiz müfredler, hepsi mesnevî tarzında kaleme alınmış mev'izeler, arz-ı hâller, yine mesnevî tarzında 24 beyitlik "Mahabbetnâme" başlıklı bir manzume ve nihâyet kıt'alardan oluşmaktadır. Klâsik dîvân tertibinde müfredler en sonra bulunurken Nazmî müfredleri bu bölümün başına almıştır. Müfredler de gazeller gibi elifbâya göre sıralanırken mesnevî ve kıt'alarda herhangi bir sıra gözetilmemiştir. Bu bölümdeki tarih kıt'aları ve arz-ı hâller, Nazmî'nin hayatı, yaşantısı ve devri hakkında önemli izler taşıması bakımından kayda değer manzumelerdir.

Bu üç ana bölüm içinde varak sayılarından da anlaşılacağı gibi en çok manzume barındıranı gazeller, musammatlar ve müstezâdların bulunduğu ikinci bölümdür. Esasen bu dîvânı klâsik dîvânlardan tertip edilişi yö-

nüyle ayıran bölüm de burasıdır. Dîvân'ındaki gazelleri klâsik dîvânlar gibi kafiyelerin "elifbâ" sırasına göre dizgen Nazmî, farklı bir tercih kullanarak her harfle kafiyelenen şiirleri kendi aralarında aruz bahirlerine göre de sıralamıştır ki, şairin Mecma' u'n-nezâ'ir'in tertibinde uyguladığı sistem de aynıdır. Bunu açacak olursak, her harfte ilk sıradaki kalıp "hezec-i sâlim" (mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün) bahridir. Söz gelimi elif harfiyle kafiyelenmiş bu kalıptaki bütün şiirler bittikten sonra ikinci, üçüncü... bahirlere geçilmektedir. Elif harfi bittikten sonra "bâ" harfi yine aynı bahirle, yani "hezec-i sâlim"le başlamakta ve vezinler ilk harfteki sırayı izlemektedir. Her harfte aynı sayıda bahir kullanılmamakla birlikte mevcut olan bahirlerin her harfte sözü edilen sırayı takip ettiği görülmektedir. Çok kullanılan ve bilinen bahirlerde onlarca, hatta bazı harflerde yüzlerce şiir yazan Nazmî, kullanılmayan birçok bahirde de birer ikişer, çoğu kez de birer örnekle yetinmiştir.

İlk gazelden sonra aynı vezin ve kafiyede yazılmış diğer gazeller "nazîre" başlığı altında dizilmekte⁸; yeni bir kafiye ve redif sisteminde bir gazel "nev'-i diğer" başlığı altında yazıldıktan sonra onunla aynı vezin, kafiye ve redifteki şiirler yine "nazîre" başlığıyla sıralanmaktadır. Gazelleri, harflerden sonra bir alt grup olarak vezinlere göre tasnif eden şair, hemen her türden musammatlar (murabba, muhammes, müseddes...) ve müstezâdları da aynı vezindeki gazellerin hemen ardından yine bir düzen içinde, yani bendleri en az mısralı olanlardan (murabba') en çok mısralılara (mu'aşşer) doğru giden bir sistem içinde sıralamıştır. Musammatların her harf grubunda gazellerin bulunduğu bölümde yer alması orijinaldir.

Dîvânın bütününe baktığımızda musammatların her birine örnek bulabilmek mümkündür. Hatta edebiyatımızda örneklerinin çok nadir olduğu müsebbâ', müsemmen ve mütesâ'lar bile Nazmî Dîvânı'nın sayfalarında yer bulmuştur. Ancak bu musammatların adedinin, hem nazım şeklinin, hem de şiirin ait olduğu bahrin edebiyatımızda kullanılma sıklığı ile doğru orantılı olduğunu söylemeliyiz. Söz gelimi elifle kafiyelendirilen ve "hezec-i sâlim" bahrinde (mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün) yazılan şiirler grubunu, 30 gazel, gazeller bittikten sonra biri 5, diğeri 7 bendlik iki murabba', 7 bendlik bir muhammes, 5 bendlik bir müseddes ve 10 beyitlik bir müstezâd oluşturmaktadır. Türk şiirinde en çok kullanılan ka-

lıplardan remel bahri (fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün), yine elif harfinde 70 gazel, 4 murabba, 2 muhammes ve birer adet tahmis, müseddes, müsebba', müsemmen, mütessa', mu'aşşer ve müstezâd ile Nazmî Dîvânı'nda da en ön sıradadır. Dîvânın tamamında musammatların sayıları benzer oranla devam etmektedir.

Nazmî, eserini tertip ederken o kadar ayrıntıya girmiş ve o denli farklı şeyler denemiştir ki, yüzlerce sayfanın içinde birkaç özelliği bilinen bir gazelin yerini rahatlıkla bulabilmek kabildir. Bu tertipteki çok ilginç bir özellik de gazellerin "revî harfi" ne göre de kendi aralarında sıralanmış olmasıdır. Söz gelimi elifle kafiyelendirilen ve remel bahrinde yazılan gazeller ayrıca kendi aralarında elifbâ sırasıyla "revî harfi be olan -yani kafiyesi 'bâ' olan gazel , revî harfi cîm, yani kafiyesi 'câ' olan..." gibi sıralanmıştır.

Bilinmeyen ve Kullanılmayan Aruz Kalıpları

Edirneli Nazmî, imâleler sayesinde Türkçe kelimelerin yoğun bulunduğu şiirlerinde bile aruzu rahatlıkla kullanmasını bilmiştir. Ne var ki imâleye bu kadar çok müracaat ettiği için aruzun kendine has müzikalitesini ve şiire getirdiği âhenk ve akıcılığı manzumelerine tatbik edebilmekten de uzak kalmıştır. Ancak Edirneli Nazmî'nin müzikalite, âhenk vs.den ziyade, daha farklı ve yeni vezinler peşinde olduğu açıktır. Türk şiirinde sık kullanılan aruz kalıpları / bahirleri 30 civarında iken Nazmî'nin, Dîvân'ının sadece elif harfiyle kafiyelenen kısmında tam 135 farklı aruz kalıbı kullandığı⁹ düşünülürse "fark"ın boyutu ortaya çıkar. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi şiirimizde hemen hiç kullanılmayan kalıplarla yazılmış şiirler çoğunlukla birer, nâdiren ikişer tanedir. Latîfî (1314: 340), onun Haydar-ı Tebrîzî'nin Aruz Risâlesi'ndeki bahirlerin her birinde elif kafiyesiyle bir gazel söylediğini hatta bazı bahirleri de kendisinin icat ettiğini kaydeder. Bu ilginç bahirlerden bazıları -buraya sadece matla' beyitleri alınmıştır- şöyledir¹⁰:

1. mefâ'ilün mefâ'ilü fâ'ilün:

Bu hüsn ü bu cemâl ile dil-berâ

Gören seni olur saña mübtelâ

2. **mefâ'ilün fa' mefâ'ilün fa' mefâ'ilün fa' mefâ'il:**
Güzeller içre senüñ cemâlün görüp idenler temâşâ
Melâhat ile cemî'inden güzel görürler seni nigârâ
3. **mefâ'ilü fa' mefâ'ilü fa' mefâ'ilü fa' mefâ'ilü fa':**
İderse baña dem-â-dem cefâ 'aceb mi n'ola dilâ dil-rübâ
Ki ben bir gedâ o bir pâdşâh bu ben mübtelâ ne diyem aña
4. **müfte'ilün fa' müfte'ilün fa' müfte'ilün fa' müfte'ilün fa':**
Ey ruhi zîbâ tal'ati garrâ kâmeti bâlâ dil-ber-i ra'nâ
V'ey lebi halvâ la'li şeker-hâ zülfi semen-sâ şûh-ı dil-ârâ
5. **mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün:**
İderse ger yâr baña ikide bir cevri ü cefâ
Ne diyeyin bende n'ola efendi ol ben kul aña
6. **müfte'ilün mefâ'ilün fâ'ilün:**
Cânı gibi seven seni dil-berâ
Cânı revân ider yoluñda fedâ
7. **fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa':**
Râstî kaddüñ hurâmı seyridür cânâ
Baña şimdi cânadan olan matlab-ı a'lâ
8. **fâ'ilâtün fa' fâ'ilâtün fa' fâ'ilâtün fa':**
Bir 'izârı gül bir lebi gonçe şûhsın sen tâ
Karşuña olsam n'ola ben her dem bülbül-i gûyâ
9. **fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün:**
Bu cemâl ile melâhat bu bahâ ile letâfet dahı bu hüsn ile
behcet ki senüñ var sanemâ
Bir gören biñ dil ü cânadan kul olup tapu kılup 'âşık olur
mihr kılur anı güzel âh saña
10. **fâ'ilâtün fâ'ilün fâ'ilâtün fâ'ilün:**
Ey nigâr-ı bî-vefâ dil-rübâ-yı pür-cefâ
'İşkuñ oldu veh baña özge derd-i bî-devâ

11. fe'ilâtün fe'ilün fe'ilâtün fe'ilün:

Niçe bir baña sitem nice bir gayra vefâ
Niçe bir gayra kerem nice bir baña cefâ

12. fâ'ilâtü fâ'ilâtü fâ'ilün:

'Arz-ı hüsn idüp yine bu gün baña
Yakdı gün gibi beni ol meh-likâ

13. müstef'ilün müstef'ilün mef'ûlât:

Hâlât-ı 'ışkı yâra kıl var inhâ'
Şâyed ki ide ey dil ol yâr isgâ'

14. müstef'ilün mef'ûlâtü müstef'ilün mef'ûlâtü:

Ey dil saña ol dildâr her dem ki ider çok îzâ'
Hak bu ki ol îzâ âh özge belâ müşkil dâ'

15. müfte'ilün fâ'ilât müfte'ilün fâ'ilât:

Mesned-i hüsne nigâr eyledi tâ ittikâ'
İtdi anuñ ehl-i 'ışk ışigine ilticâ'

16. müfte'ilün fâ'ilâtü müfte'ilün fâ':

İtse beni ol nigâr bûs ile ihyâ
Ol dem ölürdi hemân reşk ile a'dâ

17. fâ'ilâtün müstef'ilün fâ'ilâtün müstef'ilün:

Rahm idüp gel lutf it baña itme dâyim cevri ü cefâ
İdüp ihsân ey meh-likâ eyle geh mihr ü vefâ

18. fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün:

Be güzel saña n'eyledüm ki baña böyle dâyimâ
İdesin rahm kılmayup bu kadar cevri ile cefâ

19. fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilâtün:

Bu güzellik ki sendedür güzelüm tâ
Seni kimdür ki sevmeye göricek yâ

20. **mefâ'ilün fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'ilâtün:**
Degül çün kim hıç mümkin senüñ bir dem vasluñ aslâ
Dem-â-dem yâ neyki câna cefâ ile cevr cânâ
21. **mefâ'ilü fâ'ilâtün mefâ'ilü fâ'ilâtün:**
Gel ey nâzenîn-i zîbâ nigârîn-i hûb u ra'nâ
Kemâl ile şöyle garrâ güzel var mı saña hem-tâ
22. **mefâ'ilü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilâtün:**
Çü var sende ey nigâr bu hüsn ile bu bahâ hem
Saña ola cân revân u dahı ola dil fedâ hem
23. **mefâ'ilü fâ'ilât mefâ'ilü fâ'ilün:**
Açar kalbi gül gibi virür tab'a hem cilâ
Mey-i sâfi içelüm safâ ile sâkiyâ
24. **mef'ülü fâ'ilât mefâ'ilü fâ'ilâtün:**
Ehl-i sa'âdet ide bir kimseyi ki Mevlâ
Ehl-i şekâvet ile ol hem-dem olmaz aslâ
25. **mefâ'ilün fe'ilün mefâ'ilün fe'ilün:**
Visâline hevesi o dil-berüñ ko dilâ
Karîn-i şeh olmaz muhassalan çü gedâ
26. **fâ'ilâtü müfte'ilün fâ'ilâtü müfte'ilün:**
Her ne deñlü yâr baña eyler ise cevr ü cefâ
Gam yoğ idi bâri dilâ geh itse mihr ü vefâ
27. **fâ'ilâtün müfte'ilün fâ'ilün:**
Hecr-i zülf ü kâmetüñ ey pür-belâ
Baña veh kim oldu o cevr ü cefâ
28. **fe'ülün mefâ'ilün fe'ülün mefâ'ilün:**
Siyeh-kâr olupdur dil perîşân olup cânâ
Olaldan senüñ zülfüñ hevâsı dile sevdâ

29. fâ'ilâtün fâ'ilün fâ'ilâtün fâ'ilün:

Söze geldükçe lebün olduğün cân-fezâ
Sevdi sen cânâneyi cân ile dil dil-berâ

30. mefâ'iletün mefâ'iletün mefâ'iletün mefâ'iletün:

Bu hüsn ü melâhat ile seni ki gören [de] gönül virür sanemâ
İderse eger ki cânı dahı yoluñda revân mahall ü revâ

31. mefâ'iletün mefâ'iletün fâ'iletün:

Şu kim göre 'ârızuñda 'izâruñ sanemâ
Birin sana nâr anuñ biri dahı sana mâ

32. fâ'ilün fe'ilün fâ'ilün fe'ilün:

Dâyimâ baña yâr eylediği cefâ
Neydi ki soñna eyleseydi vefâ

33. fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün:

Gördüğüm demde ben seni cânâ
'İşkuña düşüp olmuşam şeydâ

34. fe'ilün fâ'ilün fe'ilün fâ'ilün:

Dehenüñ bûsını dileyen dil-berâ
İder ol yok yire hevesi vay añâ

35. fâ'ilâtün fâ'ilâtün müstef'ilün:

Baña her gün kim idersin cevri ü cefâ
N'ola bir gün itseñ ey meh mihr ü vefâ

36. fa'lün fâ'ilün fa'lün fâ'ilün:

Âhumdur benüm bir ehl-i hevâ
Kim her dem yiler mânend-i sabâ

Nazmî'de Şekil ve Söz Hünerleri

Nazmî'nin şiiirlerinde "şiiiriyet" bulunmadığına ilişkin eleştirilerde elbette büyük haklılık payı vardır. Onun bir takım hünerler sergilerken sanatlı söyleyişten ve anlam derinliğinden uzaklaştığı da doğrudur. Ancak yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız gibi Nazmî'ye önem atfetmemiz onun sanatkârlığı dolayısıyla değildir. Buna rağmen onu şiiiriyetten tamamen uzak bir nâzım veya müteşair kabul etmek de doğru olmaz. Zîrâ, Dîvân'ındaki bir takım gazeller, lirik yönü ağır basan, zengin ifade gücü de bulunan oldukça güzel şiiirlerdir. Tabii, Nazmî'de şiiiriyeti veya derinliği azaltan, tutku derecesindeki hüner merakıyla beraber, hiç kimsenin yazmadığı kadar çok yazmasıdır. Kaldı ki, Klâsik edebiyatımızın birinci derecede şairleri arasında gösterilen Zâtî'nin gazelleri bile aynı sebepten yer yer benzer zaafiyetlerle malûldür. Ancak bu yazının konusu Nazmî'nin şiiir kudretini tartışmak veya değerlendirmek değil, ana hatlarıyla da olsa orijinal taraflarını ortaya koyabilmektir. Esasen eserinden de Nazmî'nin arayışlarının iyi şiiir söylemekten çok farklı şiiir söylemek üzerinde yoğunlaştığını tespit edebilmekteyiz. Şiiirleri bu açıdan değerlendirildiğinde, kullandığı mazmunlar "alelâde" ise de, buluşlarının "fevkalâde" olduğu gerçeğini teslim etmek gerekir.

Nazmî Dîvânı'na bu gözle baktığımızda daha ilk manzumelerden birinde "Nazmî-i pür-hüner"le karşılaşırız. Kasîde şeklinde yazılmış tevhîd manzumesinde ortaya koyduğu şekil dikkat edilmediği zaman başka örnekleri de görülen bir "huruf" şiiir, yani her beytin elifbâ sırasına göre başlatıldığı bir kasîde zannedilebilir. Fakat Nazmî bu kadarını bir hüner kabul etmemiş olmalı ki başka bir şey daha denemiş ve her beytin ikinci mısraının son harfini bir sonraki beytin ilk harfi olarak kullanmıştır. Reddü'l-'acüz ale's-sadr adıyla bilinen sanatta kelimelerle yapılı Nazmî sadece harfleri kullanarak denemiştir. Yine aynı kasîdede üç farklı vezni birden kullanması da şiiirimizde hiç bilinmeyen ve rastlanmayan bir başka özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. 29 beyit tutarındaki bu kasîdedeki her beytin ikinci mısra'ı "fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün" kalıbında iken ilk mısra'ların bazısı "mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûl", bazıları ise "mefâ'îlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûl" kalıbıyla yazılmıştır. Yani bir kasîdeyi üç farklı aruz bahriyle kaleme almıştır. Böyle bir özellik, mevcut bilgilerimiz dahilinde sadece rubâide görüldüğü için bu kasîde ilginç ve farklı bir örnektir.

Eser; “tecnîs”in bütün türlerine örnek gazeller, her beyti “iştikâk”lı, “reddü'l-acüz ale's-sadr”a, “lüzûm-mâ-lâ-yelzem”e örnek teşkil eden gazeller, tamamı noktalı harflerden (pür-nukat), tamamı noktasız harflerden (bî-nukat) oluşan gazeller, bitişen (muttasıl) ve bitişmeyen (mukatta') harflerle yazılmış gazeller, akrostişler (muvaşşah), lebdeğmezler, bütün mısraları hem düz, hem tersten okunduğunda aynı olan gazeller (maklûb-ı müstevî) ve her türden edebî sanata ve şekil oyununa verilen yüzlerce örneğiyle de zengin bir “şiiir bilgisi” kaynağı konumundadır.

Bu tür şekil oyunlarının bazılarını deneyen başka şairler de olmuştur. Bunların hangileri “ilk defa”, hangileri “sadece” Nazmî tarafından kaleme alınmıştır, bilemiyoruz. Ancak bu şiiirlerden “kalb-i ba'z”, “kalb-i mu'vec” de denilen “maklûb-ı müstevî” tarzında yazılmış gazel tezkirelerde de bir hüner alâmeti olarak gösterilmiştir¹¹. Nazmî'yi, benzer hünerleri deneyen diğer şairlerden esas ayıran taraf, çeşitlilik itibariyle hemen her tarzı denemiş olmasının yanı sıra, sadece bu şekilde yazılan şiiirlerin bile bir kaç dîvân doldurabilecek sayıda olmasıdır. Biz sözünü ettiğimiz türden ilginç şiiirlerin birkaçına örnek vermekle yetindik.

Dîvân-ı Türkî-i Basît

Türkî-i Basît ismi, Nazmî'nin Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin hemen hemen hiç bulunmadığı, sadece Türkçe kelimelerden oluşan şiiirlerine kendisinin verdiği addır. Bu tarzda, daha doğrusu bu ad altında Nazmî'den önce veya sonra -Şeyh Gâlib'in bir gazelinden başka- yazılmış başka bir şiiir bulunmamaktadır. Nazmî Dîvânı, yukarıdan beri saydığımız farklı özellikleri hiç bulunmasa bile sadece Türkî-i Basît'le yazılmış şiiirleriyle dahi çok önemli bir dil yâdigârıdır.

Fuat Köprülü (1928: 68)., Nazmî Dîvânı'nda Türkî Basît ile yazılmış “1 tercî-i bend, 1 kasîde, 1 müstezâd, 9 murabba, 2 muhammes, 269 gazel, 56 beyitlik müfredler ve 55 beyitlik bir mev'ize” bulunduğunu belirtmektedir. Nazmî Dîvânı'ndaki gazeller dışındaki şiiirler doktora tezi olarak hazırlanmış için o husustaki değerlendirmeleri tez sahibine bırakarak gazellere göz atacak olursak Türkî-i Basît gazellerinin Köprülü'nün verdiği sayıdan epeyce fazla olduğunu görürüz. Köprülü'nün eserinde yer almayan bu şiiirleri bizim nasıl tespit ettiğimizin açıklaması şudur: Eserde, Tür-

kî-i Basît'le yazılmış şiirler "Türkî-i Basît" ibaresi ile dikkat çekecek bir şekilde surh (kırmızı) mürekkeple hemen şiirin yanında ve şiirin üst başlığından ayrıca yazılı vaziyettedir. Köprülü'nün bu şiirleri, bu belirgin başlıklara bakarak tespit ettiği anlaşılmaktadır. Halbuki bu "Türkî-i Basît" ibaresi, bir kısım şiirlerde, sözünü ettiğimiz Farsça başlıkların içindedir ve başlık tamamen okunmadan farkedilemeyecek durumdadır. Türkî-i Basît ile yazıldığı başlıklarda da belirtilen ve bir kısmını burada yayımladığımız bu türden gazellerin, Köprülü'nün dikkatinden kaçtığını düşünürüz. Eserde Köprülü'nün gözünden kaçan başka hususlar da vardır. Meselâ Nazmî için "Koskoca Dîvân'ında başkalarının gazellerini tahmis ve tesdis etmediği hâlde Zâtî'nin bir gazelini tahmis etmiş, vefâtına da üç tarih söylemişti." (*Köprülü*, 1928: 59) demesine rağmen Dîvân'da Necâtî'nin de bir gazelinin tahmis edildiğini görüyoruz (*Edirneli Nazmî*: 45b).

Sonuç

1. Edirneli Nazmî, hem eski tezkireciler, hem de çağdaş edebiyat tarihçilerince iki yönüyle öne çıkarılmış bir şairdir: Çok hacimli bir antoloji olan Mecma'u'n-nezâ'ir ve Türkî Basît'le yazdığı şiirleri. O, uzun bir emek ve araştırmanın mahsulü olduğu anlaşılan Mecma'u'n-nezâ'ir ile şöhrete kavuşurken, eserleri henüz ele geçmemiş olmakla beraber, Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerden arınmış, sade Türkçe ile yazmayı benimseyen diğer şairlerle (Mahremî ve Visâlî) birlikte dil ve edebiyat tarihimiz içinde haklı yerini almıştır. Diğerlerinin eserlerinin mevcut olmaması, başka bir deyişle Nazmî'nin sade Türkçeci bu üç müellif içinde elimizde eseri bulunan yegâne şair olması, kendisinin ve eserinin önemini bir kat daha artırmaktadır.

2. Bilinen bu iki özelliğinden başka, Nazmî'nin üzerinde pek durulmayan, ancak yukarıdan beri dikkat çekmek istediğimiz diğer önemli vasıflarını şöylece sıralamak mümkündür:

a) Türk edebiyatının en büyük dîvânını yazmak gibi mühim bir özelliğe sahip olan Nazmî, çoğu nazım şekillerini de en çok sayıda yazan şair durumundadır. Söz gelimi, 7777 gazeliyle edebiyat tarihimizin en çok gazel yazan, Muhibbî, Zâtî, Bağdatlı Rûhî gibi şairlerimizin yazdıklarının toplamı kadar gazel kaleme almıştır. O, edebiyatımızın sadece en çok gazel yazan şairi değil, başta murabba' olmak üzere müsebbâ',

mütessa', kıt'a ve müfred nazım şekillerinde de en çok örnek veren şairimizdir. Hatta edebiyatımızda örnekleri mahdut olan müsemmen, mütessa' gibi musammatlara diğer şairlere oranla Dîvân'ında çokça yer vermiştir.

- b) Edirneli Nazmî'nin yazdığı manzumelerinin çeşitliliği bakımından da her tür ve şekilde eser vermeye gayret gösterdiği anlaşılmaktadır. Müfreden mesnevîye kadar bütün nazım şekillerinden örnekler vermek isteyen bir şairdir. Ancak olağanüstü sayıda gazel ve musammat yazarken kasîde, mersiye gibi nazım şekil ve türleriyle çok az şiiri bulunması ve terbî, tahmîs, taştîr gibi başkasının şiirlerini tamamlayan türden nazım şekillerine -görebildiğimiz iki tahmîs dışında- hiç yer vermemesini de kayda değer bir özellik olarak tespit ediyoruz. Nazmî Dîvânı'nda rubâ'î, tuyuğ, şarkı ve tardiyye gibi nazım şekillerinde manzume ise hiç bulunmamaktadır.
- c) Türk edebiyatında kullanılan aruz kalıbı sayısı 60 civarındayken -ki bunların yarısına yakını da nadir işlenen kalıplardır- Nazmî, Dîvân'ında 150'ye yakın aruz kalıbı kullanmıştır. Kaynaklardan öğrendiğimize göre bunların bir kısmı kendi icadıdır. Bu vezinleri kullanırken Türkçe kelimelerdeki açık hecelerın uzun okunabilmesi imkânından sıkça faydalanarak her şiirde, hatta çoğu kere her beyitte onlarca imâle yapması, bir taraftan şairin işini kolaylaştırırken, bir taraftan da bir olumsuzluğu beraberinde getirmiş, şiirlerin kuru ve yeknesak kalmasına yol açmıştır.
- d) Nazmî, dîvân tertibi bakımından da yenilik ortaya koyma gayreti içinde bir şairdir. Klâsik dîvân tertibi dışına çıkarak eserini vezinlere göre düzenlemiş, musammatları da gazellerin olduğu bölüme yerleştirmiş ve şiirleri vezinden başka, kafiyelerine göre de kendi arasında alfabetik (elifbâ) bir tasnife tabi tutmuştur.
- e) Edirneli Nazmî, bu kadar çok manzume, bunca söz ve şekil oyunu ve bu denli yoğun vezin arayışı içinde manzumelerinde yer yer görünen "sanat kıvılcımları"nı da kaybettirmiştir. Şiirin temeli ve bir anlamda sebep-i vücudu olan "şiiiriyet"i ihmâl etmiş, şiirde mânâda derinlikten ve "bikr-i mânâ"dan çok şekilde zenginliği esas olarak almış, "sanat" endişesini göz ardı etmiştir.

3. Bütün orijinalitesine rağmen Edirneli Nazmî'yi klâsik şiirimizde çığır açıcı bir şair veya bir akımın öncüsü olarak kabul etmemek lâzımdır. Onun bu yazıyla mümkün olduğunca tanıtmaya çalıştığımız "ilk"lerinin çoğu, aynı zamanda "tek" olarak kalmış, yani bir takipçi bulamamıştır. Bu

itibarla onun edebiyat tarihimizdeki yerinin, sadece Türkî-i Basît tarzında yazdığı şiirleriyle değil; nazım şekli, vezin gibi şiirin dış cephesine yönelik arayışları ve yenilikleriyle birlikte değerlendirerek kelimenin tam anlamıyla “nev’i şahsına münhasır” bir dîvân şairi olarak kabul ettiğimiz takdirde doğru tespit edileceği kanaatindeyiz.

Açıklamalar

- 1 Burada özellikle bir hususa dikkat çekmek istiyoruz. Köprülü’den bu tarafa, Mecma’u’n-nezâ’ir hakkında bilgi veren bütün edebiyat tarihleri, kitaplar, makaleler, tezler ve ansiklopedi maddelerinde, hepsi birbirinin tekrarı olan “eserde 243 şairin 3356 gazelinin bulunduğu” bilgisi verilmektedir. Halbuki bu -Köprülü’nün de eserinde açıkça belirttiği gibi- sadece Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu. 4222’de kayıtlı nüshayla ilgili bir bilgidir ve üstelik bu nüsha, en az şiir barındıran yazmalardan biridir. Bu bilgi tenkit ve teyit edilme ihtiyacı duyulmayınca bu bilgi yanlışlığı / eksikliği süregelmiştir. Kaldı ki verilen sayı, bu nüsha için dahi doğru değildir. Dört nüsha üzerinden kurduğumuz tenkitli metne göre Mecma’u’n-nezâ’ir’de 357 şairin 5527 şiiri bulunmaktadır. Nazmî hakkında bugüne değin yapılan çalışmalarda yer alan türlü yanlışlık, karışıklık ve eksiklikler ile hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Köksal, 2001, 1/83-109).
- 2 Atsız, Edirneli Nazmî Dîvânı’ndaki Türkî-i Basît’le yazılmış şiirlerin dil özelliklerini incelediği bu çalışmasındaki tespit ve değerlendirmelerini yazma nüshadan değil, Köprülü’nün eski harfli neşrinden yapmıştır.
- 3 Terim olarak adına sadece Edirneli Nazmî’nin Dîvân’ında rastlanan ve yaklaşık iki yüz yıl sonra Şeyh Gâlib’in bir gazeliyle karşımıza çıkan Türkî-i Basît’i, “cereyan, akım, hareket” vs. gibi adlarla nitelendirmenin ne derece doğru olduğu tartışmaya açık bir konudur. Yazı boyunca “Türkî-i Basît”i tırnak içindeki bu kelimelerden biriyle anmadığımız farkedilecektir. İlk defa Köprülü tarafından kullanılan ve genellikle sorgulanmadan kabul ve tekrar edilegelen “Türkî-i Basît Cereyanı” kavramı, üzerinde tartışmayı gerektiren bir ifadedir. Ziya Avşar’ın adı geçen tezinde geçen (1998: LXXIII-LXXIV) Türkî-i Basît’in bir akımı oluşturacak özellikleri bünyesinde barındırmadığı tespitine önemli ölçüde katılıyoruz. Elimizdeki malzeme de bu görüşü teyit

eder durumdadır. Aydınli Visâlî ile Tatlavlalı Mahremî'nin sade Türkçe'yle yazdıkları bilgisi tezkirelerde söylendiği kadarıyla sınırlıdır. Tatlavlalı Mahremî'nin tamamen Türkçe kelimelerden oluştuğu bildirilen "Basît-nâme" si ise elimizde değildir. Bugün için bu tarzla yazılmış ancak tek bir beytinden haberdarız. Kezâ Visâlî'nin sade Türkçe'yle yazıldığı söylenen şiirlerinden bir mısra dahi bilinmemektedir. Böyle müşterek bir anlayıştan edebiyat tarihimizin kaynaklarında da bahis yoktur. Üstelik bu anlayışın ciddi mânâda tesirleri de mevcut değildir. Öyleyse, diğer iki şairle birlikte Nazmî'nin gayretlerini, özellikle dönemin şiire, şaire bakış ve dil ve sanat anlayışı içerisinde değerlendirdiğimizde, Türk diline attıkları önem dolayısıyla -olsa olsa- bir şurlu aydın duyarlılığı olarak kabul edilebilir. Kaldı ki bu da kuşkulu bir tespittir. Nitekim Nazmî de "Sipâhî olıcak zulm ile katı kâfir olur Türk / Döner bir yırtıcı zî'âb hayvâna misâl-i gürk" (*Edirneli Nazmî: 615b*) mısrasında olduğu gibi yer yer Türk kelimesini hakarete kadar varan aşağılayıcı ifadelerle birlikte kullanma "geleneği"(!)nden (ki Nazmî gibi Türk olduğu hâlde Türkler hakkında bu tür ifadeleri kullanmayı alışkanlık hâline getiren birçok şair bilinmektedir.) kendini kurtaramamıştır. Bu durumda Nazmî ile Türkî-i Basît arasındaki ilişkiyi gerekçelendirmek gerekirse, Türkî-i Basît ile yazma merak ve iştiyakını şairin bu yazı boyunca ifadeye çalışılan yenilik, farklılık ve orijinallik arayışları cümlesinden bir gayret sayabiliriz. Esasen, Türkî-i Basît'in bir akım, hareket vs. kabul edilip edilmeyeceği, değilse bu tarzı nereye koymak gerektiği konusunun, geniş mahfellerde yeniden ele alınıp tartışılması gerektiğini düşünüyoruz. Köprülü'nün bu tabiri "Millî Edebiyat Cereyanı" ibaresiyle birlikte kullandığı dönemin (1927-28), yani Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kuruluş yıllarının siyasî şartları, dil ve edebiyatla ilgili kabul ve redler üzerinde devrin siyasî ortamının ne derece etkin olduğu gerçeği düşünüldüğünde, konuyu bugün yeniden ele alarak tartışma gereği, kendini daha fazla göstermektedir.

- 4 Köprülü'nün "dördüncü, beşinci derecede" bir şair olarak değerlendirdiği Nazmî, Atsız'a göre (1994: 2) "üçüncü derece"de şairdir. Hasi-be Mazıoğlu da (1977: 53) özellikle Pend-i Attâr çevirisine bakıldığında Nazmî'nin şairliği hususunda Köprülü'ye katılamayacağını ifade ederek "...kolay ve içten söyleyişi ile ikinci derecede bir şairin başarı-

- sına ulaşmış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.” cümlesiyle Nazmî’yi ikinci sınıf bir şair olarak kabul etmektedir.
- 5 Köprülü’nün -Kınalı-zâde ve kısmen Ahdî hariç- hemen bütün tezki-re yazarlarının övgüyle andığı Nazmî hakkındaki bu fikirlerini Rıdvan Canım da “oldukça mânidâr” ifadesiyle değerlendirmektedir (*Canım, 1995: 134*).
  - 6 Kimi yerlerde İstanbul Üniversitesi TY. 920 nüshasının müellif hattı nüsha olduğu belirtilmiş ise de, müellif hattı olduğundan emin olmamızı gerektirecek bir kaydı bu nüshanın herhangi bir yerinde göremiyoruz. Eserdeki tarih kıt’alarının sonuncusu ile nüshanın istinsah tarihinin (H. 962) aynı olması bu kanaati güçlendirmekle beraber, sadece bu nokta eseri müellif hattı kabul etmemize yeter delil teşkil etmez. Kaldı ki Ahdî Tezkiresi’nde Nazmî’nin “bî’aded kasâid ü tevârih” kalem aldığı ifade edilmektedir (*Ahdî: 137a*). Gerçekten Nazmî Dîvânı’nın bahis konusu yazmasında çok sayıda tarih manzumesi bulunmaktadır; ancak kaside sayısı sadece 16’dır. Latîfî Tezkiresi’ndeki Nazmî’nin 4 ciltlik bir Dîvân’a sahip olduğu kaydı da (*Latîfî, 1314: 340*) bu noktada oldukça enteresandır. Bu bilgi, yazımıza konu olan bu hacimli nüshanın Latîfî’nin zikrettiği 4 ciltlik Dîvân’ın birleştirilmesiyle oluşturulmuş yeni bir nüsha olmasını hatıra getirmektedir. Ancak bütün bunlardan söz konusu nüshanın -bizce de oldukça kuvvetli bir ihtimal olan- müellif hattı olduğu görüşünü tamamıyla reddettiğimiz anlaşılmalıdır. Biz sadece eserde bunu teyid edici bilgiye rastlayamadığımızı ifade ediyoruz. Bununla birlikte özellikle tezkirelerdeki bilgiler ışığında, elimizdeki yazma, müellif hattı nüsha olsa bile yine müellif hattı bir nüshanın daha var olmasını gerektiğini söyleyebiliriz.
  - 7 Bu sayılar Ziya Avşar’ın adı geçen tezine göre çıkarılmıştır. Bu tezde metinler “Nazım Türleri” ve “Nazım Şekilleri” başlıkları altında iki grup hâlinde verilmiştir. Halbuki her nazım türünün belli bir nazım şekliyle yazılmak mecburiyeti olduğundan böyle bir tasnif doğru sayılara ulaşmamıza engel teşkil etmektedir. Bunu bir örnekle açacak olursak, tezde “terkîb-i bendler” başlığı altında 7 terkîb-i bendin metni verilmiştir. Halbuki “Nazım Türleri” üst başlığına ait olarak “mersiyeler” alt başlığında değerlendirilen 2 adet mersiye de terkîb-i bend nazım şekliyle yazılmıştır. Dolayısıyla bu duruma göre Dîvân’daki

terkîb-i bend sayısı gerçekte 7 değil, 9 olmaktadır. Aynı durum “mesnevî” ve “kasîde” nazım şekilleri için de geçerlidir. Bu itibarla, bu üç nazım şeklinde burada gösterilen sayılarla adı geçen tezdeki sayılar arasında bazı farklılıklar vardır.

- 8 Eser üzerine yapılan çalışmalarda sözü edilmeyen bu “Nazîre” başlıklarının neyi ifade ettiği bir soru olarak önümüzde durmaktadır. “Nazîre” başlığı konulan şiirlerin tamamının nazîre olamayacağı fikrindeyiz. Zira o takdirde Dîvân’da yer alan hemen bütün şiirlerin nazîre olması gerekir. Oysa kendisi de bir nazîre mecmuası tertip eden Nazmî, eğer bu şiirler gerçekten muhtelif şairlere nazîre olarak yazsaydı, kimi şiirlere o şiirin türlü özelliklerini (vezni, varsa kullandığı bir edebî sanat veya özel bir şekil, revî harfi vs. gibi) açıklayan bazen birkaç satır sürece kadar uzun Farsça başlıklar koyarken hangi şaire nazîre olduğu bilgisini de eklemeyi ihmâl etmezdi. Kaldı ki “Nazîre” başlığı altındaki şiirler arasında, Türk şiirinde sadece Nazmî’nin kullandığını sandığımız, başka tatbiki bilinmeyen çok farklı aruz kalıpları da vardır. Tek başına bu bile bize söz konusu şiirlerin, en azından hepsinin nazîre olamayacağını göstermektedir. O hâlde bu “Nazîre” başlıkları ne anlama gelmektedir? Bunu tespit etmek oldukça güçtür. Ancak, bu başlıkların bizzat Nazmî tarafından konduğunu kabul ettiğimiz takdirde muhtemel bir yargıya varabiliriz. “Nazîre” başlıklarının, yeni bir kafiyeyle yazılmış ilk şiirlerdeki “Nev’-i Dîger” başlığından sonra yine aynı kafiyeyle devam eden şiirlerde kullanıldığı göz önüne alındığında Nazmî’nin kendi şiirine yine kendisinin nazîre yazdığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir başka ihtimâl, başlıklardaki “Nazîre” kelimesinin “Velehu”, “Eyzen” gibi “gene ondan” anlamına gelecek şekilde yazılmış olmasıdır. İster bu ihtimâllerden biri sebebiyle, isterse bizim aklımıza gelmeyen başka bir gerekçeyle konulmuş olsun, şiirlerdeki “Nazîre” başlıkları bu eseri değerlendirirken göz ardı edilemeyecek bir noktadır. Nazmî Dîvânı’nın Abdülbâki Gölpinarlı (1977: 2/369) tarafından Mecmu’u’n-nezâ’ir’in bir nüshası, Âgâh Sırrı Levend (1988: 169) tarafından da derleyeni belli olmayan nazîre mecmuaları arasında gösterilmesine sebep de bu başlıklar olmalıdır.
- 9 Ancak buradan her harften bu kadar bahir kullanıldığı gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. Aksine tam bir vezin taraması yapmamış olmamıza

rağmen bu 135 bahrin, Dîvân'ın bütünündeki sayı veya ona yakın bir sayı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü diğer harflerde farklı bahirler pek fazla bulunmamaktadır. Nazmî, eserinde nazım şekilleriyle, edebî sanatlarla, muhtelif şekil oyunları, vezinlerle vs. ile ilgili bütün marifetlerini “elif” harfi içinde göstermek istemiş gibidir. Elif harfiyle kafiyelenen bölümdeki bu 135 kalıba karşılık, dîvânlarda genellikle en çok gazelin bulunduğu “re”, “mîm”, “hâ-i resmîye” ve “ye” harflerinde kullanılan kalıp sayısı yaklaşık 30-50 arasındadır.

- 10 Bunlar bizim tespit ederek isimlendirdiğimiz aruz bahirleri değildir. Eserde, her yeni bahrin başlangıcında o bahirle yazılan ilk şiirin başlığında “Der-bahr-i ...” ibaresiyle önce bahrin adı yazılmakta, hemen ardından “Takti’ eş” kelimesiyle birlikte söz konusu vezin lafzen de yazılmaktadır.
- 11 Şairin aşağıdaki maktûb-ı müstevîsi Latîfî Tezkiresi, Meşâ’irü’ş-şu’arâ (sadece 2. beyit) ve Kühü’l-ahbâr da (2. ve 3. beyitler) yer almaktadır (Latîfî 1314: 341; G.M. Meredith-Owens, 1971: 137a; İsen, 1994: 279):

A lebi la’l derd-i la’li belâ
Odur o rûha hûrvâr devâ

Hoş kemâlûñ heme kelâmuñ şûh
Âşinâ-yı le’âl-i inşâ

Şu ruh-ı bâ-le’âl-i âb-ı hurûş
Âteş-i râhib ü bahâr-ı şitâ

- 12 Nazmî’nin böyle bir tercihi boşuna yapmadığı, ilk mısralardaki farklı vezinlerden de harflerle ilgili bir şey çıkarmak istediği seziliyor, fakat biz bir sonuca varamadık.
- 13 Boş bırakılan yerdeki kelimenin üzeri kazanmış.

Kaynaklar

AHDÎ, *Gülşen-i Şu’arâ* (yazma), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, Nu. 1303.

ATSIZ (1934), XVI. *Asır Şairlerinden Edirneli Nazmî’nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti*, Arkadaş Matbaası, İstanbul.

- AVŞAR, Ziya (1998), *Edirneli Nazmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Türkî-i Basit ve Gazeller Dışındaki Nazım Şekil ve Türleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara.
- CANIM, Rıdvan (1995), *Edirne Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- EDİRNELİ NAZMÎ, *Dîvân* (yazma), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 920.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (1971), *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, 2. Cilt, Ankara.
- İPEKTEN, Haluk (1985), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri*, Birlik Yayınları, Ankara.
- İSEN, Mustafa (1994), *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, AKM Yayını, Ankara.
- KÖKSAL, M. Fatih (2001) *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-nezâ'ir (İnceleme Tenkitli Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 3 Cilt, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- KÖPRÜLÜ-ZÂDE MEHMED FUAD (1928), *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Dîvân-ı Türkî-i Basit*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- LATÎFÎ (1314), *Tezkire-i Latîfî*, İkdâm Matbaası, İstanbul.
- LEVEND, Âgâh Sırrı (1988), *Türk Edebiyatı Tarihi*, I. Cilt, TTK Yayını, Ankara.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1977) "Edirneli Nazmî'nin Pend-i Attâr Tercümesi", *AÜDTCF Türkoloji Dergisi*, C. VII, S. 1, s. 47-53.
- MEREDITH-OWENS, G.M. (1971), *Meşâ'irü'ş-şu'arâ or Tezkere of Âşık Çelebi*, Lowe & Brydone (Printers) Ltd., London.

An Original Poet: Nazmî of Edirne and New Approaches to his Divan

Dr. M. Fatih KÖKSAL

*Cumhuriyet University
Faculty of Science and Arts*

Abstract: Besides Mecma' u' n-nezâ'ir, Edirneli Nazmî is known for his poems written in a simple Turkish, known as Türkî-i Basît. It is his Divan that indicates all his abilities, differences and originality, and distinguishing him from the other poets of our classic poetry. His Dîvân with the volume of 643 papers, is the biggest sample among its sorts in our literature. We cannot claim however that this work of art that has got lots of originalities and differences in itself, is known well in the science literature. Besides the big volume and the size of the Edirneli Nazmî's Dîvân, it is extremely original and interesting in terms of the newness of metre, the tricks of the words and the art of literature. This article aims to introduce the newness and originalities of the Edirneli Nazmî's Dîvân.

Key Words: Edirneli Nazmî, dîvân, metre of aruz, Türkî-i Basît, Divan poem, Classical Literature

---

Оригинальный Поэт: Новые Подходы к Творчеству Назми из Эдирне и Его Дивану

Д-р Фатих КЁКСАЛ

Университет Джумхуриет

Факультет естественных и гуманитарных наук

Резюме: Назми из Эдирне, составитель сборника Меджмуан-незаирин, известен также своими односложными стихами, именуемыми Тюрки-и Басит. Но произведением в котором отражены всё его мастерство искусства, оригинальность и неповторимость, и которое ставит автора в особое место в ряду представителей классической поэзии, безусловно, является его Диван, который состоит из 643 листов и является самым крупным произведением в своем виде. Но, несмотря на это, нельзя сказать, что научные круги знакомы с этим уникальным произведением. Наряду со своей объемностью Диван Назми является чрезвычайно оригинальным и интересным произведением с точки зрения формы составления, новинок в ритме, игры слов и литературного искусства. В данной статье ставится цель ознакомления читателей с оригинальностью и новинками в Диване Назми.

Ключевые слова: Назми Из Эдирне, Диван, Ритм «Аруз», Тюрки-И Басит, Диванная Поэзия, Классическая Литература

